

БАТЬКІВСЬКІ УЯВЛЕННЯ ПРО ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

PARENTAL PERCEPTIONS OF THE AGE FEATURES OF ADOLESCENT CHILDREN

У статті проведено теоретичний аналіз понять «батьківські уявлення», «батьківські очікування», «батьківські настанови» у науковій парадигмі. Уточнено сутність впливу та місце цих категорій у розвитку особистості дитини в дослідженнях вітчизняних та закордонних психологів. Охарактеризовані вікові особливості дітей підліткового віку як чинник кризи непорозуміння у відносинах із батьками. У вивченні механізмів функціонування сім'ї велику роль відіграє вивчення конструктивів, які регулюють поведінку членів сім'ї. До одного з таких конструктивів належать уявлення. Батьківські уявлення є складним соціально-психологічним феноменом, що включає когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Уявлення про характерні особистісні особливості підлітка дають можливість батькам прогнозувати його почуття і вчинки, зумовлюють вибір способів взаємодії з дитиною. Батьківські уявлення включають оцінку того, що підліток може або не може робити, знання про процеси його когнітивного і соціального розвитку, переваги способів його виховання, роль батьків у житті дітей, мету навчання підлітка. Вплив цих уявлень на розвиток дитини, який має як безпосередній, так і відстрочений ефект, є значущим для різних показників життєвої успішності. Як і на будь-яку іншу когнітивну концепцію чи конструкцію, на уявлення й очікування батьків впливають соціальне та культурне середовище, у якому вони зароджуються. Батьківські уявлення визначаються як набір наївних теорій про досягнення в розвитку дитини. Однак ці теорії (які в основному несвідомі) сягають корінням у когнітивні системи батьків, які, у свою чергу, засновані на їхніх знаннях про розвиток, попередній досвід батьківських обов'язків у їхніх сім'ях або соціальному оточенні, культурно успадковані звички та поведінку. Було проаналізовано та порівняно різні підходи до класифікації батьківських уявлень щодо власної дитини. На основі батьківських уявлень будуються причинні пояснення дитячої поведінки.

Ключові слова: батьківські уявлення, батьківські очікування, батьківські настанови, підлітковий вік, дитячо-батьківські відно-

сини, психічний розвиток дитини, вікові особливості, стилі сімейного виховання.

The article analyzes the concepts of "parental ideas", "parental expectations", "parental attitudes" in the scientific paradigm. The essence of influence and the place of these categories in the development of the child's personality in the researches of domestic and foreign psychologists are specified. The age peculiarities of adolescents as a factor of crisis of misunderstanding in relations with parents are characterized. In studying the mechanisms of family functioning, the study of constructs that regulate the behavior of family members plays an important role. One such construct is representation. Parental perceptions are a complex socio-psychological phenomenon that includes cognitive, emotional and behavioral components. Representations of the characteristic personality of the adolescent allow parents to predict his feelings and actions, determining the choice of ways to interact with the child. Parental ideas include an assessment of what the adolescent may or may not do, knowledge of the processes of his cognitive and social development, the benefits of his upbringing, the role of parents in children's lives, the purpose of adolescent learning. The impact of these ideas on the development of the child, having both direct and delayed effect, is significant for various indicators of life success. Like any other cognitive concept or construction, parents' perceptions and expectations are influenced by the social and cultural environment in which they are born. Parental ideas are defined as a set of naive theories about achievements in child development. However, these theories (which are largely unconscious) are rooted in parents' cognitive systems, which in turn are based on their knowledge of development, previous experience of parental responsibilities in their close families or social environment, and culturally inherited habits and behavior. Different approaches to the classification of parental perceptions of one's own child were analyzed and compared. Causal explanations of children's behavior are based on parental ideas.

Key words: parental ideas, parental expectations, parental attitudes, adolescence, child-parent relationship, mental development of child, age features, styles of family upbringing.

УДК 159

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.30.6>

Калінінко Н.В.

студент магістратури факультету психології та соціальної роботи Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Вступ. Найбільш частою проблемою, з якою люди звертаються до служби психолого-педагогічної допомоги сім'ї, є проблема порушених взаємин між батьками і дитиною, що має серйозні, часом драматичні наслідки для психічного розвитку дитини, формування її характеру, особистості. На думку багатьох учених, однією з основних причин дисгармонії в дитячо-батьківських відносинах є неадекватні батьківські настанови або очікування, різні відхилення у ставленні батьків до своєї дитини.

Особливо гостро ці проблеми можуть проявлятися під час досягнення дитиною підліт-

кового віку, що характеризується суперечностями і прагненням підлітка обстояти власне «Я». Невміння батьків вибудувувати гармонійні відносини з підлітком може не тільки призводити до проблем в дитячо-батьківських відносинах, але і чинити негативний вплив на розвиток особистості підлітка.

У вивченні механізмів функціонування сім'ї велику роль відіграє вивчення конструктивів, які регулюють поведінку членів сім'ї. До одного з таких конструктивів відносять уявлення.

Дослідження уявлень батьків про дітей ведуться у психології понад півстоліття.

Батьки мають уявлення як про ідеальне батьківство, так і про ідеальну дитину, і ці уявлення впливають на їхню діяльність із виховання дітей. Вплив цих уявлень на розвиток дитини, який має як безпосередній, так і відстрочений ефект, є значущим для різних показників життєвої успішності. Прагнучи щосили відповідати сподіванням батьків, підліток немов відмовляється від якоїсь частини свого життя на угоду дорослим. Пізніше він, спілкуючись з оточенням, буде так само прагнути завоювати їхню прихильність, часто діяти на шкоду собі. Завищені очікування, покладені на людину в дитинстві, формують в неї почуття провини і сорому, якщо вона їм не відповідає. Спроби дістати до батьківської планки поступово будуть сходити нанівець, людина перестане намагатися, стане тривожною, невпевненою. Така втеча від сорому і страху може виражатися в агресивній поведінці, спалахах гніву, апатії, депресії, залежностіх або навіть спробах завдати собі шкоди.

Широкий діапазон впливу даного феномену стимулює, з одного боку, інтерес фахівців, що працюють у різних областях психології (соціальна, вікова диференціальна, педагогічна, екологічна), а з іншого – призводить до неузгодженості в термінології, методах аналізу і способах інтерпретації.

Аналіз останніх публікацій. Для дослідження батьківських уявлень щодо дітей велике значення мають роботи таких авторів, як: Р.С. Міллс, К.Х. Рубін, Р. Джокс, Л. Пойлер-Куппінгер, Дж. Паласіос, А. Самероф, Л. Фізе, Є.О. Савіна, О.О. Овсяннікова, О.О. Смирнова, М.Р. Набіуліна, А.С. Співаковська, Є.А. Мелехова, К.А. Федюшкіна, І.Е. Сігел, Д. Віннікот, Н.Л. Костіцин, А.І. Крайлюк, М.Дж Родріго, Б. Тріана, В.В. Столін, А.В. Колодіна, Н.В. Тхетелеєва, Є.Г. Ейдемільер, В.В. Юстицкіс, Р.В. Овчарова, О.В. Баскаєва, Д.В. Тімашева.

Роль батьківських уявлень у розвитку дітей розкривається у працях О.О. Рагуліної, А.В. Фокіної, О.О. Тюменцевої, Н.Ю. Єрьоміної, Дж.Е. Еклс-Парсонса, Т.Ф. Адлера, К.М. Качзали, Дж.Л. Місса, А. Фернхама, Х. Валгейрссона, С. Фукумото, Ф. Нето, Дж.С. Екльза, Дж.Е. Джейкобса, С.С. Чхина, М.М. Блікера, П.Е. Девіс-Кіна, М. Вернона, К.М. Йодль, А. Майкла, О. Маланчук, К.У. Шнабель, К. Альфельда, О. Коллера, Дж. Баумерта.

Підлітковий вік як період гострого непорозуміння в діаді «батьки – дитина» охарактеризовано у працях таких науковців, як: О.І. Титаренко, Т.А. Каткова, В.Р. Павелків, К.В. Гусакова, В.А. Вінс, В.І. Тимошук, С. Бран'є, Е.А. Кроун, А.К. Вандуйвенворд, Дж. Пепер, Р. Кобак, К. Еббот, Е. Зіск, Н. Бунуа, О.Ф. Гарсія, Е. Серра, Дж. Закарес, А. Калафат, Ф. Гарсія, Н.А. Терещенко, Н.В. Шавров-

ська, Н.О. Кордунова, Т. Гаспар, М.Г. Матос, Т.А. Макадамс, Ф.В. Рейсдейк, Дж. Нарусайт, Б. Лаурсен, В.А. Коллінз, М. Пінкварт, Р.К. Зільберайзен, Л. Штейнберг, Л. Кейзерс, Т. Фрайнс, В. Міус, Д.Л. Патнік, Дж. Сувальські, Р.П. Федоренко, Т.Л. Лех, К.О. Кальницька, І. Зайфге-Кренке, Г. Овербек, А. Верм'юлст, І. Де Геде, В. Міус.

Однак практично немає робіт українського походження, присвячених вивченню реальних та ідеальних уявлень батьків про вікові особливості дітей підліткового віку.

Метою роботи є проведення науково-теоретичного дослідження психологічної ролі батьківських уявлень і очікувань, визначення їхнього впливу на розвиток особистості підлітка, виявлення вікових особливостей дітей підліткового віку як чинника кризи непорозуміння у відносинах із батьками в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних психологів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження батьківських уявлень почалося в 60–70-і рр. в контексті вивчення закономірностей міжособистісного пізнання. Існує чотири теоретичні підходи, у рамках яких досліджуються батьківські уявлення.

У першому підході батьківські уявлення ототожнюються з каузальними атрибутами, які опосередковують батьківське ставлення. Виникнення атрибутів пов'язано з конкретною практикою виховання дитини й історією життя самих батьків. Наприклад, виявлено: якщо матері вважають, що дитина здатна нести відповідальність за своє негативне поведіння, то вони вибирають більш суворі дисциплінарні техніки [5].

У руслі інформаційно-процесуального підходу батьківські уявлення розглядаються як медіатор, який фільтрує досвід взаємодії з дитиною і результує певні батьківські стратегії. Батьківські реакції на дитячу поведінку залежать від того, наскільки батьки впевнені в дитячих умінях. Автори стверджують, що зміни в батьківських уявленнях залежать від зростання знань батьків про дитину. Наприклад, з дорослішанням дитини матері стають все менш зацікавлені в додатковій інформації, їхня поведінка найчастіше спирається на ті уявлення, які сформувалися в перші роки життя дитини. Отже, уявлення залишаються досить стабільними в часі.

Третій підхід, конструктивістський, у рамках якого батьківські уявлення розглядаються не як медіатор між чинниками оточення і батьківськими стратегіями, а як початкова точка для взаємодії батьків та дитини. Батьківські уявлення про дитину розуміються за аналогією з особистісними конструктами Дж. Келлі, які беруть свій початок в досвіді людини і служать для того, щоб управляти поведінкою людини. Основна ідея цього підходу, на думку Р. Джокс

та Л. Пойлер-Куппінгер, полягає в тому, що батьки самостійно конструюють власні ідеї про дитинство, про розвиток дитини, про сутність виховання, хоча і використовують для цього різні джерела [15].

Нарешті, визначений Дж. Паласіосом четвертий підхід, транзактний, акцентує роль культури як джерела батьківських уявлень. Сімейні ритуали і традиції утворюють сімейний культурний код, який регулює взаємодію між членами сім'ї. Батьківські уявлення А. Саме-рофом та Л. Фізе розглядаються як частина сімейного коду [17]. Згідно із транзактним підходом, батьківські уявлення – досить статичні феномени і мало схильні до змін.

Є.О. Савіна батьківські уявлення визначає як культурно зумовлену систему знань [6]. Явні та неявні уявлення визначають батьківські дії щодо дітей, впливають на розвиток дитини, на самих батьків і дитячо-батьківські відносини.

Доречно підмічає О.О. Овсяннікова, яка стверджує, що батьківські уявлення забезпечують батьків засобами для захисту їхньої власної самооцінки, створюють якісь стандарти, відповідно до яких оцінюються виконання батьківської ролі та встановлюються обмеження для різних аспектів батьківської відповідальності [4]. На основі батьківських уявлень будуються пояснення дитячої поведінки.

За Є.О. Савіною й О.О. Смирною, батьківські уявлення походять із нормативних, культурно заданих ідей та сподівань, а також із конкретної соціально-психологічної ситуації життя батьків [7]. Немає сумніву в тому, що дитячі характеристики, як-от стать, вік, фізична привабливість, впливають на батьківські уявлення. Однак такий вплив просто ілюструє наявність нормативних культурних уявлень щодо статі, фізичної привабливості дитини тощо. З іншого боку, батьківські уявлення пристосовуються до конкретної дитини (точніше, до батьківського сприйняття дитини), якщо поведінка дитини відхиляється від норми. У цьому разі батьки змінюють наявні уявлення або конструюють нові.

З дорослішанням дитини батьківські уявлення автоматизуються, стереотипуються і стають більш доступними для актуалізації. У цьому сенсі, як помітили Р. Джокс і Л. Пойлер-Куппінгер, батьківська поведінка стає більш прогнозованою і краще розуміється дитиною, що зменшує її стрес і забезпечує дитині якусь модель для інтерпретації щоденних подій [15].

Батьківські уявлення виконують дві взаємопов'язані функції: функцію інтерпретації та прагматичну функцію. Так, сприймаючи конкретну ситуацію взаємодії з дитиною, батьки інтерпретують її, спираючись на власні уявлення. Наприклад, порушення дитиною батьківських норм може розглядатися батьками як акт непослуху або, навпаки, як спроба дитини досягти незалежності й автономії.

Прагматична функція батьківських уявлень полягає в тому, що вони допомагають батькам планувати свої виховні дії. Обидві функції – інтерпретації і прагматична – взаємопов'язані. Наприклад, коли батько спілкується з дитиною, він потребує розумової репрезентації епізоду спілкування для того, щоб зрозуміти її. Далі він прогнозує, які його дії найбільш підійдуть для даної ситуації. Уявлення є початковою точкою для ухвалення рішень або для того, щоб зробити висновок про ситуацію.

М.Р. Набіуліна в батьківських уявленнях виділяє дві важливі лінії майбутнього дітей – їхню освіту та сімейне життя [3]. Остання, як було виявлено в різних дослідженнях, великої цінності, на думку сучасних батьків, не має. Дорослішання дітей пов'язується не зі створенням сім'ї, а із самостійним умінням заробляти собі на життя. Саме батьківські уявлення, засновані на ґендерних стереотипах, визначають майбутню професію і сімейне життя дітей, бо у виборі освіти і в життєвих орієнтаціях у старшокласників простежується їхня чітка орієнтація на сім'ю.

О.О. Смирнова та Є.О. Савіна вважають, що «батьківські уявлення» включають низку різноманітних понять, як-от настанови, цінності, сприйняття дитини і самих батьків, уявлення й очікування, пов'язані з розвитком дитини [7].

Існує кілька класифікацій батьківських уявлень. Так, Є.О. Савіною й О.О. Смирною виділяються описові й інструментальні уявлення [6; 7]. І.Е. Сігел розрізняє глобальні уявлення й уявлення-праксис [18]. Перші, на думку автора, містять знання про факти, пов'язані з розвитком дитини, її вихованням (декларативне знання), другі містять знання про те, як виконувати ті чи інші дії щодо дитини (процедурне знання).

Так, на нашу думку, батьківські уявлення утворюють той фундамент, на якому будується реальна поведінка батьків, хоча реалізація цих настанов у поведінці батьків опосередкована багатьма об'єктивними і суб'єктивними чинниками.

У межах вивчення Н.В. Тхетелеєвою особливостей уявлень батьків про дітей можна відзначити, що в батьків із розвиненими сімейними уявленнями сформований образ того, як себе почуває, що думає, як поводить у певній ситуації дитина [8]. У сім'ях із «примітивними» сімейними уявленнями спостерігається своєрідна агнозія, тобто нездатність побачити те, яка дитина насправді, наскільки її особливості відповідають батьківським очікуванням.

За словами Є.Г. Ейдемільера та В.В. Юстицкіса, чималу роль у розвитку уявлень про дитину в батьків відіграють такі особливості самої сім'ї (рис. 1):

– особливості процесів комунікації: чим інтенсивніше й ефективніше батьки обговорюють життя своєї родини, своєї дитини, тим

інтенсивніше обмінюються емоційним досвідом, тим більш багатосторонніми стають їхні уявлення про свою дитину;

– особливості «нормативності» сімейних відносин. Коли нормативність життя сім'ї виражена високо, а відносини в ній спираються на суворі правила і повинності, справжні почуття, думки і потреби дитини ігноруються: лінія поведінки дитини визначається очікуваннями батьків;

– стійкість укладу сім'ї. Цей параметр визначає, наскільки батькам властиво сприймати і виховувати свою дитину, спираючись на сімейні традиції попередніх поколінь;

– рівень сімейної та психологічної культури. Від культури сімейних взаємин залежить ступінь сформованості в батьків уміння міркувати над дитячо-батьківськими відносинами, аналізувати прояви своєї дитини, причини її почуттів і поведінки. Низький рівень психологічної культури зазвичай характерний для сімей, відносини в яких будуються за принципом правоти того, хто сильніший [11].

До психологічних причин стійкості порушених уявлень батьків про дитину Є.Г. Ейдемільер і В.В. Юстицкіс відносять такі джерела:

– неусвідомлені наївно-психологічні теорії, що лежать в основі уявлень: у батьків є спілкування з дитиною є певний набір суджень про дітей, психологічний за своєю природою, причому ці судження здаються батькам очевидними, що не потребують перевірок і доказів;

– прагнення батьків переконати дитину в тому, що їхні уявлення і думки – єдино правильні (робиться з усвідомленим або неусвідомленим прагненням зберегти свій авторитет і сферу впливу) [11].

О.В. Баскаєвою передбачається, що батьківські уявлення стають агентом соціалізації тією мірою, якою матері й батьки, керуючись своїми очікуваннями, формують уявлення дитини про її власні психологічні характеристики, бажані досягнення і труднощі, які можуть виникнути в разі вибору нею неправильної мети [1].

Перші роботи, присвячені уявленням батьків про здібності своїх дітей, пов'язані з вивченням статевих відмінностей під час навчання математики, які розглядалися в контексті атрибутивних теорій та інтерпретувалися як результат стереотипного сприйняття психологічних характеристик чоловіків і жінок.

У зарубіжних дослідженнях інтелекту (чинник g і показники множинного інтелекту Г. Гарднера) відмінності в батьківських уявленнях про інтелект хлопчиків і дівчаток, а також неузгодженість уявлень і об'єктивних / тестових оцінок інтелекту зазвичай підтверджуються [1]. Уявлення батьків про інтелект дітей варіюють також залежно від порядкового номера народження дитини. Старші діти оцінюються за інтелектом вище, ніж усі наступні; водно-

час хлопчики-первістки оцінюються вище, ніж дівчатка-первістки.

Дж.С. Еклз виділила такі основні групи батьківських уявлень / очікувань, що впливають на формування мотивації дитини:

1. Каузальна атрибуція щодо здібностей дитини до тієї чи іншої діяльності.

2. Думка про те, яка діяльність дається дитині важче.

3. Припущення про ймовірність успіху дитини і ступінь упевненості в її здібностях.

4. Уявлення про більшу чи меншу важливість для подальшого життя дитини різних видів діяльності і про те, наскільки наполегливо батьки повинні спонукати дитину до опанування їх.

5. Розуміння наявності стандартів, що відповідають різним видам діяльності.

6. Очікування щодо перешкод на шляху досягнення дитиною життєвого успіху й ефективних стратегій (яких треба навчати дитину) подолання цих перешкод [14].

Отже, уявлення (очікування) батьків щодо здібностей дітей впливають на дитячо-батьківські відносини, що, у свою чергу, визначає мотивацію досягнення дитини і, зрештою, її успішність у навчанні та подальшій професійній діяльності.

Як підмічають В.А. Вінс і В.І. Тимошук, зростання для підлітків значущості нових референтних груп неухильно відображається на контактах із батьками [2]. У сфері взаємодій процес відокремлення підлітків від світу дорослих першими помічають батьки. Зміни у відносинах між батьками і дітьми пояснюються біологічним або когнітивним дозріванням підлітків. У дослідженні С. Бран'є повідомляється, що гормональні зміни, пов'язані зі статевим дозріванням, спонукають підлітків прагнути до автономії й індивідуалізації від батьків, призводять до конфліктів із батьками, які дозволяють підліткам формувати зрілі й егалітарні відносини [13]. Відповідно до моделі коригування очікування і пору-

Рис. 1. Роль сім'ї у становленні батьківських уявлень

шення, ці конфлікти виникають через те, що підлітки і батьки мають різні очікування щодо належної поведінки, зокрема і часу переходу повноважень, автономії та відповідальності.

Залежно від батьківських уявлень і очікувань щодо власної дитини, згідно з Л. Штейнбергом, М. Борнштейном, Д.Л. Патніком, Дж. Сувальськи, процес автономності та самостійності може бути прискорений або загальмований [12]. Отже, батьки повинні збалансувати турботу про безпеку підлітка з підтримкою його самостійного ухвалення рішень. Підтримка автономії вимагає від батьків здатності розрізняти аспекти життя підлітка, у яких необхідні постійні правила, керівництво і нагляд, і сфери, у яких підлітку можна довіряти для ухвалення незалежних рішень.

Р. Кобак, К. Еббот, Е. Зіск, Н. Бунуа підкреслюють, що труднощі батьків в адекватному балансі інтересів безпеки й автономії пов'язані із проблемною поведінкою підлітків [16]. З одного боку, коли батьки занадто схвалюють ухвалення самостійних рішень, підлітки з більшою ймовірністю будуть зловживати психоактивними речовинами і порушувати правила. З іншого боку, підлітки, які сприймають своїх батьків як таких, що психологічно контролюють або нав'язливі і не поважають їхню автономію, також більш уразливі до розвитку проблемної поведінки, з меншою ймовірністю будуть належним чином обстоювати свої потреби, пов'язані з автономією. Навпаки, коли спостереження здійснюється за допомогою бесід, які прояснюють побоювання батьків, підліток стає більш здатним сприймати керівництво батьків таким чином, щоб підтримувати автономне ухвалення рішень.

На думку українських дослідників Р.П. Федоренко та Т.Л. Лех, підлітки, зі свого боку, уважають, що основні розбіжності в поглядах із батьками переважно стосуються одягу, зачісок, успішності в навчанні, захоплень і відпочинку [10]. Окрім того, що можуть бути зіткнення поглядів щодо питань еротики і сексу, які актуальні зараз у віці 12–13 років. Напруженість у взаєминах між обома сторонами створюють і такі вимоги батьків до підлітків, як їхня охайність, допомога в домашньому господарстві та заборона палити і пізно приходити ввечері додому.

Вимоги щодо свободи, звільнення від контролю батьків сильніше помітні в молодших дівчат-підлітків. Згідно з думкою І. Зайфге-Кренке, Г. Овербека й А. Верм'юлста, дівчата частіше прагнуть до автономії тому, що батьківські уявлення щодо їхніх вікових особливостей довго утримують їх в інфантильній ситуації: їх примушують займатися домашніми справами, строго контролюють відсутність вдома і вибір друзів-хлопців [16]. Після 15 років емансипація дівчат помітно знижується.

Як підмітили І. Де Геде, С. Бран'є та В. Міус, у хлопців, навпаки, на початку підліткового віку такі реакції малочисельні [13]. Адже ставлення до хлопців визначають інші батьківські очікування: досягнута самостійність і незалежність у кінці дитинства не зникає з появою пубертату. Але після 15 років реакції емансипації зростають, оскільки виникають труднощі у хлопців, які пов'язані з конфронтацією щодо їхніх шкільних успіхів, життєвих цінностей і професійного вибору.

Саме в цьому віці для підлітків та для їхніх батьків тема побудови життєвих планів стає, мабуть, однією з найчастіше обговорюваних у сім'ї. Як самі підлітки, так і їхні батьки вже реально вибирають ту сферу прояву інтересів і схильностей дитини, яка в майбутньому принесе їй максимальне задоволення і забезпечить життєвий успіх. У своїй спільній праці М.Р. Набіуліна та Д.В. Тімашева підмічають, що часто рішення питань професійного самовизначення і сімейного життєустрою стає для сучасних підлітків серйозною проблемою, бо їхні уявлення про своє майбутнє не збігаються з уявленнями їхніх батьків, що також спричиняє конфлікти в сім'ї [9].

Висновки із проведеного дослідження.

Батьківські уявлення залежать від статі та віку дитини, соціально-економічного статусу сім'ї. У процесі дорослішання дитини вони можуть змінюватися і демонструвати тенденцію до заниження або завищення вимог. Уявлення можуть стосуватися особистісного, освітнього, професійного аспектів розвитку дитини, часто можуть бути проблемним полем у процесі виховання дитини. Через батьківські уявлення транслюються соціальні, культурні, суспільні вимоги, виховується певним чином людина, яка через все життя проносить ті чи інші батьківські настанови, які можуть як позитивно, так і вкрай негативно позначатися на її подальшій долі. Неусвідомлене вчасно значення батьківських уявлень, що виражаються у формі вимог, настанов, призводить до того, що дитина постійно, поступово і закономірно, емансипуючись, може мати серйозні психологічні, соціальні проблеми.

Отже, на нашу думку, важливість дослідження полягає в розкритті ролі батьківських уявлень у розвитку дітей підліткового віку. Окрім того, визначається можливість використання батьківських уявлень про підлітків у корекційно-розвивальній роботі. Теоретичний розгляд підвищення адекватності сприйняття віково-психологічних особливостей підлітка, його індивідуально-психологічних і особистісних рис може стати серйозним засобом профілактики дисгармоній дитячо-батьківських відносин. Розкриваючи нові аспекти теми, результати дослідження можуть бути використані в рамках здійснення консультативної практики, психологічної допомоги сім'ям.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баскаева О.В. Представления родителей как фактор семейной среды. *Психологические исследования*. 2012. № 24. С. 9–15.
2. Вінс В., Тимощук О.В. Психологічні чинники порушення міжособистісних комунікацій підлітків. *Актуальні проблеми сучасної психології*. Переяслав-Хмельницький : КСВ, 2019. С. 334–340.
3. Набиуллина М.Р. Как представляют будущее детей современные родители. *Семейная психология и семейная терапия*. 2012. № 4. С. 88–100.
4. Овсяникова Е.А. Психологический анализ содержания представлений родителей о ребенке. *Вестник Тамбовского университета*. 2008. № 7. С. 281–285.
5. Петрова А.А. Материнские представления об индивидуально-психологических особенностях ребенка как фактор детско-родительского эмоционального взаимодействия : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13. Москва, 2012. 225 с.
6. Савина Е.А. Родительские представления и установки: понятие, виды и структура. *Семейная психология и терапия*. 2001. № 3. С. 85–96.
7. Савина Е.А., Смирнова Е.О. Родители и дети : Психология взаимоотношений. Москва : Когито-Центр, 2003. 230 с.
8. Тихтелова Н.В. Влияние представлений родителей о ребенке на формирование личности. *Психология XXI в. : актуальные проблемы и тенденции развития* : сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции. Пенза : МНЭПУ, 2007. С. 76–78.
9. Тимашева Л.В., Набиуллина М.Р. Психологические условия сопряженности представлений о будущем у старшеклассников и их родителей на этапе самоопределения. *Вестник Волгоградского государственного университета*. 2017. № 1. С. 49–56.
10. Федоренко Р.П., Лех Т.Л. Аналіз особливостей ставлення сучасних підлітків до «груп смерті» та небезпечних ігор у соціальних мережах. *Психологія: реальність і перспективи*. 2017. № 8. С. 281–286.
11. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В.В. Психология и психотерапия семьи. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 672 с.
12. Bornstein M.H., Putnick D.L., Suwalsky J.T.D. Parenting cognitions → parenting practices → child adjustment? The standard model. *Dev. Psychopathol.* 2017. Vol. 30. P. 399–416.
13. Branje S. Development of Parent-Adolescent Relationships: Conflict Interactions as a Mechanism of Change. *Child Dev. Perspect.* 2018. № 12. P. 171–176.
14. Eccles J.S. Families, schools, and developing achievement-related motivations and engagement Handbook of socialization. New York : The Guilford Press, 2007. Vol. 14. P. 665–691.
15. Jucks R., Päuler-Kuppinger L. Teachers' and parents' beliefs about effective teaching and their assumptions on the other group's perspective. *Journal for educational research online*. 2017. Vol. 3. P. 12–25.
16. Adapting to the changing needs of adolescents: parenting practices and challenges to sensitive attunement / R. Kobak et al. *Current Opinion in Psychology*. 2017. Vol. 15. P. 137–142.
17. Sameroff A., Fiese L.A. Family representations of development. Parental beliefs systems. *The psychological consequences for children*. NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 2002. Vol. 2. P. 347–369.
18. Sigel I.E., McGillicuddy-De Lisi A.V. A conceptual analysis of beliefs. Parental belief systems : The psychological consequences for children. Hillsdale : Erlbaum, 2002. P. 485–508.